

BORBE GLAVNE OPERATIVNE GRUPE NOVJ NA NERETVI I SUTJESCI

TITO — KOMINTERNI

31. januara 1943.

Moram ponovo da vas pitam zar vam nikako nije moguće da nam pružite ma kakvu pomoć? Stotinama hiljada izbjeglica prijeti smrt od gladi. Zar poslije 20 mjeseci naše herojske, skoro nadčovječanske borbe, ne može se naći put da nam se pomogne? 20 mjeseci mi se borimo bez i najmanje materijalne pomoći sa bilo koje strane. Ja vas uvjeravam da je ovaj naš divni junački narod Bosne, Like, Korduna, Dalmacije potpuno zaslužio maksimalnu pomoć. Kod nas se pojavio pjegavi tifus, ali mi nemamo lijekova; narod nam umire od gladi, ali ne ropće. Taj gladni narod daje našim borcima posljednji komad hljeba, a san; umire od gladi; daje posljednji par čarapa, košulja ili obuću, a sam ide bos i go po ovoj zimi. Učinite sve što možete, da nam pomognete.

V. Dedijer, *Novi prilozi za biografiju Josipa Borza Tita*, 2, Rijeka—Zagreb, 1981, 1036.

ODGOVOR G. DIMITROVA TITU O NEMOGUĆNOSTI DA SE PRUŽI POMOĆ

Moskva, 11. februara 1943.

Ne smete ni za trenutak posumnjati da bismo, kada bi postojala i najmanja mogućnost za pružanje materijalne pomoći vašoj prekrasnoj, herojskoj borbi, mi to odavno učinili.

Sovjetski narod, zajedno sa svim rukovodiocima, potpuno je na vašoj strani, odnosi se sa divljenjem i dubokim bratskim simpatijama prema Narodno-oslobodilačkoj vojsci.

Mi smo više puta sa Josifom Visarionovičem razmatrali puteve i sredstava da vam se pruži pomoć. Na žalost, do sada nismo mogli da pozitivno rešimo ovaj zadatak zbog nesavladivih tehničkih (?) teškoća (?) da bi se pozitivno resilo pitanje pomoći.

Cim se bude raspolagalo ovim mogućnostima učinićemo sve što je neophodno.

Ne treba da sumnjate u ovo. Zbog toga je potrebno da pravilno shvatite postojeće stanje i da to razjašnjavate drugovima borcima. Ne treba se ljutiti, već napregnuti sve svoje snage da bi se savladalo ovo izvanredno veliko iskušenje. Vi činite veliko delo koje naša sovjetska zemlja i svi slobodoljubivi narodi nikada neće zaboraviti.

Bratski pozdrav vama i svim borcima, najbolje želje za vašu herojsku borbu protiv (?) neprijatelja.

ACKSKJ, Fond CK KPJ-KI, 1943/49.

OBAVEŠTENJE VRHOVNOG KOMANDANTA NOV I POJ TITA
GLAVNOM STABU NOV I PO HRVATSKE O USPEŠNOM
OFANZIVNOM DEJSTVU GLAVNE OPERATIVNE GRUPE

20. februara 1943.

... Naša ofanziva sjajno napreduje. Zatvorili (smo) prugu Sarajevo — Mostar, na duljini 80 kilometara, kod Mostara (Drežnica) i Sarajeva (Raštelica). Do sada pao Prozor, Ostrožac, Bradina, Raštelica i sve ostale stanice osim Konjica, Jablanice i Rame. Plijen je ogroman u oružju, municiji, hrani, zarobljenim Talijanima, a naročito ubijenim. Svi su garnizoni ili potpuno uništeni ili zarobljeni. Do sada ubijeno 1.500 Talijana.¹

Zbornik NOR, tom II, knj. 8, Beograd, 1959.

OBAVEŠTENJE VRHOVNOG KOMANDANTA NOV I POJ TITA ŠTABU
PRVE PROLETERSKE DIVIZIJE O USPEŠNOM FORSIRANJU
NERETVE I STVARANJU MOSTOBRANA NA NJOJ

7. marta 1943.

... Naše prethodnice već su prešle Neretvu. Produžavamo dalje. Vi sa dve brigade zatvarate pravac Bugojno — Vakuf — Prozor — Rama, a zatim obrazuje opštu zaštitnicu naše glavne kolone — pozadi ranjenika.²

Isto, 256

PREDLOŽI DELEGACIJE NOV I POJ ZA PREGOVORE SA
NEMAČKOM VOJNOM KOMANDOM O RAZMENI ZAROBLJENIKA

Gornji Vakuf, 11. marta 1943.

Pismeni predloži delegacije Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije koja je od strane Vrhovnog štaba ove vojske opunomoćena, a na osnovu zabeleške gospodina majora Bartha od 10. marta 1943. godine.

1. Krajem januara ove godine je od strane NOV Jugoslavije gospodin Leinschütz poslat u Mostar da bi dovršio razgovore u vezi pita-

¹ Ofanziva neprijatelja na „Bihaćku republiku“ započela je 20. januara 1943. Nemci su je pripremali u Vinici i u Hitlerovom Glavnom stanu u Rastenburgu (Istočna Pruska). Buduće operacije usaglašavali su sa Italijanima u Opatiji i u Rimu. Početak ofanzive je bio uvod u najteže borbe glavnine NOV i POJ u toku narodnooslobodilačkog rata. Na sastanku u Drvaru, 27. januara 1943, Vrhovni štab je odlučio da deo snaga zadržava napredovanje neprijatelja, a da Glavna operativna grupa divizija (1, 2, 3 i 7. divizija) krene u protivofanzivu u pravcu Hercegovine. Na prevoju Makljenà snage NOVJ su vodile teške borbe za spas Centralne bolnice (s oko 3.500 ranjenika).

² Partizanske snage su bile stešnjene u kanjonu Neretve, a na levoj strani reke čekali su ih četnici koje je Mihailović sakupio u Crnoj Gori i Hercegovini i uz pomoć Italijana transportovao. Četnici su na Neretvi računali da unište partizansku glavninu uz pomoć okupatora, pre nego što se iskrcaju zapadni saveznici. Nemci su, takođe, nameravali, ne obazirući se na protivljenje Italijana, da posle likvidacije partizanskih snaga unište i četnike (operacija „Svarc“), kao probrtanski pokret. Razbijanjem četničkih snaga kod Jablanice i čičeva, na Prenju i Treskavici, glavna operativna grupa je nastavila nadiranje prema Drini, Kalinoviku, Nevesinju i Gackom.

nja razmene ratnih zarobljenika koje je u ranije vođenim razgovorima sa delegacijom nemačkog Wehrmachta već bilo načeto. On je morao da se vrati do 1. februara 1943. ali se do današnjeg dana nije pojavio. Mi smo mišljenja da razmenu zarobljenika treba što pre izvršiti. Za razmenu dolaze u obzir:

a) zarobljeni Volksdeutschen iz Jajca i posada oborenog hrvatskog aviona o čijoj razmeni je gospodin Leinschütz trebalo da vodi razgovore;

b) gospodin major Strecker, za koga mi kao razmenu zahtevamo prof. Ivana Marinkovića iz Karlovca. On se nalazi u policijskom zatvoru u Zagrebu;

c) dvadeset pet zarobljenih nemačkih vojnika koji su zarobljeni -j borbama na Sitnici;

d) oko sto oficira, podoficira i službenika hrvatskih oružanih snaga i hrvatske države;

e) petnaest italijanskih oficira;

f) oko 600 italijanskih vojnika i podoficira.

2. Mišljenja smo da komande nemačkog Wehrmachta u odnosu na NOV Jugoslavije treba da primeni odredbe međunarodnog ratnog prava. Ukoliko nemački Wehrmacht usvoji ovaj predlog, naročito u odnosu na ranjene i zarobljene pripadnike NOV Jugoslavije, što je u obostranom interesu, Komanda NOV Jugoslavije sa svoje strane nudi punu garantiju o striktnom pridržavanju odredaba međunarodnog ratnog prava.

3. Komanda NOV Jugoslavije smatra:

a) da u datoj situaciji ne postoji razlog da nemački Wehrmacht vodi ratna dejstva protiv NOV Jugoslavije s obzirom na situaciju neprijatelja i interese jedne i druge strane. Prema tome, od obostranog je interesa ako bi neprijateljstva bila obustavljena. U vezi s ovim nemačka komanda i ova delegacija morali bi da preciziraju svoje predloge u vezi eventualne zone i stavova u odnosu na ekonomska i druga pitanja.

b) NOV Jugoslavije smatra četnike kao glavnog neprijatelja.

4. U toku trajanja pregovora po svim ovim tačkama predlažemo prestanak ratnih dejstava između nemačkih trupa i snaga NOVJ.

5. Ova delegacija je opunomoćena da izvrši preliminarne razgovore dok eventualna konačna saglasnost mora biti potvrđena od strane naše više komande. Okončanje ovih razgovora je delegaciji od strane njene više komande naznačeno kao hitno i zahteva se od nemačke komande da odredi opunomoćene predstavnike za pregovore.

M. Marković K. Popović

V. Petrović

Bundesarchiv DBR, Bonn, Politisches Archiv, Auswärtiges Amt - Kroatien. Navedeno prema: Zbirka dokumenata o spoljnoj politici Jugoslavije 1941—1945. (Priredio: B. Popović) u rukopisu.

OBAVEŠTENJE VRHOVNOG KOMANDANTA NOV I POJ TITA ŠTABU
PRVOG BOSANSKOG NOU KORPUSA

30. marta 1943.

U vezi sa time što je Draža Mihailović mobilisao sve snage Crne Gore, Hercegovine, Sandžaka, Istočne Bosne itd. i još u decembru mjesecu načinio sporazum sa Talijanima, Nijemcima i ustašama za zajed-

ničku veliku ofanzivu protiv nas, koja je počela u januaru mjesecu ove godine — to smo mi riješili uperiti sve naše snage na razbijanje i uništenje te izdajničke bande, koja pretstavlja najveću opasnost ne samo za Narodnooslobodilačku borbu no i ubuduće. U borbi na sektoru Mostar — Konjic te su nam bande zadavale najviše muke. One su brojale oko 12.000 i zaposjele su sve visove sa lijeve strane Neretve, tako da smo bili sa sviju strana opkoljeni u dolini rijeke, i samo blagodareći nevidenom, u historiji ratova, herojstvu naših boraca mi smo strahovito razbili Nijemce kod Vakufa, Talijane, Nijemce, ustaše i četnike kod Konjica i spasli 4000 naših ranjenika. Ova borba je trajala 6 nedelja i naši su gubici vrlo veliki.

Iskoristivši kontakt za razmjenu zarobljenika sa Nijemcima, mi smo uspjeli neutralizirati Nijemce od četnika i Talijana. O tome morate voditi i vi računa i svu vašu borbu upotrebiti protiv četnika u centralnoj Bosni i Krajini, a odbranbenu borbu voditi protiv ustaša, ako vas napadnu ili pomažu četnike. To je privremeno — do dalje naredbe...³

Isto, 360—1.

⁸ Za vreme ovih borbi sa Nemcima Glavna operativna grupa divizija NOVJ stupila je u pregovore sa Nemcima.

Povodom razmene zarobljenih Nemaca, domobrana i saradnika okupatora i ustaša kod Posušja 5. septembra 1942. godine, Koča Popović, komandant I proleterske brigade, na osnovu uputstava Vrhovnog štaba, uputio je 8. septembra 1942. pismo „opunomoćenom generalu“ u NDH Glezeu fon Horstenu u razmeni zarobljenika. Razgovori su vođeni i ranije preko Hansa Ota. „Stoga“, piše Popović, „predlažemo hitnu uspostavu kontakta između vašeg i našeg predstavnika u cilju zaptačenja sastanka predstavnika obeju zainteresovanih strana. Nema nikakve zapreke da ovi razgovori otpočnu i prilikom prvog kontakta, ako bi sa vaše strane došlo za to opunomoćeno lice.“ (ACKSKJ, Fond CK KPJ, br. 3232)

Zarobljeni pripadnici nemačke organizacije TOT u borbama kod Livna predložili su razmenu zarobljenika. Među zarobljenicima nalazio se i nemački major Artur Streker, komandant 3. bataljona 738 puka. Iz punomoći koju je Koči Popoviću potpisao Velimir Terzić, zamenik načelnika Vrhovnog štaba NOV i POJ, vidi se da je bilo reći o razmeni zarobljenika, primeni međunarodnih ratnih pravila i o ostalim pitanjima koje će postaviti delegacija, a o kojima je bilo reći sa kapetanom Hajsom prilikom razmene zarobljenika u Livnu 17. novembra 1942. godine. Ova punomoć je bila datirana sa 8. martom 1943. godine, a pozivala se na dopis majora A. Strekera od 4. marta 1943. godine. Delegaciju su sačinjavali Milovan Đilas („Marković“), dr Vladimir Velebit (pod imenom „Petrović“) i Koča Popović. Na pregovorima u Gornjem Vakufu, 11. marta 1943. razgovarano je o razmeni zarobljenika, primeni internacionalnog ratnog prava i o drugim pitanjima koja su 17. novembra 1942. bila predmet razgovora sa kapetanom Hajsom, kapetanom Kulihom i Hansom Otom, civilnim inženjerom, koji je bio razmenjen sa licima koja su tražili partizani. Delegacija je u zamenu nudila Nemce, Italijane, domobrane. Upozorila je da NOVJ predstavlja organizovanu armiju sa vojnom disciplinom a ne „bandu“. Politička pitanja su bila već jednom tretirana 17. novembra 1942. u pismu upućenom Glezeu fon Horstenu. Sadržaj ovog pisma nije poznat, jer nije pronađeno. Tim povodom u zabelešci nemačke delegacije stoji:

„Trenutno oni ne vide nikakve osnove da vode rat sa nemačkim oružanim snagama. Oni žele da vode borbu samo protiv četnika i do sada su se samo branili, jer su ih nemačke trupe napadale. Delegacija izjavljuje da oni predstavljaju potpuno samostalan i nezavisan nacionalni pokret; u propagandi se pozivaju na Sovjetsku Rusiju jer ne žele da imaju nikakvu vezu sa Londonom.

Delegaciji je poznato da Italijani favorizuju četnike i da ih snabdevaju naoružanjem. Četnici su u poslednje vreme jako ojačali i predstavljaju u stvari samo organe izbegličke vlade u Londonu, spremni da u svakom momentu izvršavaju njena naređenja. Narodnooslobodilačka vojska bi vodila borbu i protiv Engleza, ukoliko bi se oni ovde iskrkali, četnici, naprotiv, ne bi, jer oni samo čekaju na tu priliku, održavaju sa Englezima radio-vezu, primaju kurire, a sve ovo uz pristanak Italijana.

TELEGRAM TITA IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
INTERNACIONALE O PREGOVORIMA S NEMCIMA O RAZMENI
ZAROBLJENIKA

30. marta 1943.

Za vrijeme boravka dvojice naših delegata u Zagrebu od 20. do 25. marta u vezi razmjene njemačkih i hrvatskih zarobljenika za naše drugove po zatvorima i koncentracionim logorima, njemačke vlasti i oficiri svakojako su pokušavali da vode razne razgovore, i tom prilikom su naši drugovi, pored ostalog, saznali slijedeće: 1) Autoritativni njemački krugovi ne vjeruju u invaziju Engleza u Evropi. 2) U Africi Englezi imaju oko 250 000 vojnika, a Nijemci samo 50 000 i ipak Englezi ne poduzimaju ozbiljne operacije. 3) Nijemci ne vjeruju Talijanima i sumnjaju da oni nešto pregovaraju sa Englezima, naročito krugovi princa Umberta, i preko Vatikana. Nijemci znaju i to da su Mihailovičevi četnici povezani sa Londonom preko Vatikana. Njemački vojni krugovi raduju se i smiju se što mi razbijamo talijanske divizije i s prezrenjem govore o talijanskoj vojsci. 4) Nijemci su otvoreno govorili našim delegatima da oni smatraju narodni partizanski pokret najopasnijim po njihove interese na Balkanu. Oni znaju da nas ne mogu uništiti, ali se nadaju da će razbiti našu Armiju na sitne odrede i uništiti naše baze. 5) Oni sumnjaju da mi imamo neke 3 podmornice na Jadranskom moru. 6) Njemački ambasador u Zagrebu izjavio preko jednog majora da želi da se sastane sa mnom. 7) Nijemci vjeruju da će oni pobijediti još u toku ove godine, i da između njih i Engleza može doći do sporazuma.

II

Ne samo u redovima naših boraca, nego i kod svih naroda Jugoslavije raste mržnja prema Englezima zbog toga što ne otvaraju drugi

Delegacija upozorava na to, da sve ovo ne predstavlja predlog za kapitulaciju (njih se ne može uništiti, oni imaju dovoljno mogućnosti za izvlačenje, nakon svake ofanzive postajali su jači, spremni su da umru, uvek su izdržali bez smetajnih uslova, hrane i municije), već žele da svoj glavni udar usmere na četnike i zbog toga predlažu da se obostrano odredi interesno područje. Mole da se tačka 3. drži u tajnosti.

Pitanje primirja obazrivo je nagovešteno.

Delegacija ima zadatak da se vrati što je moguće pre.

[potpis nečitak]

Kap. 01"

Bundesarchiv DBR, Bonn. Politisches Archiv, Auswärtiges Amt—Kroatien. Navedeno prema: Zbirka dokumenata o spoljnoj politici Jugoslavije 1941—1945, (Priredio: B. Popović) u rukopisu.

Pregovori sa Nemcima, pri čemu se pominjao i prekid vatre, dobro su dolazili da se partizanske snage na granici italijansko-nemačke zone odvoje od neprijatelja, iznurene dotadašnjim teškim borbama, dok je Nemcima odgovaralo da se suparničke snage među sobom unište i oni oslobode jednog stvarnog protivnika — NOVJ i jedine potencijalno opasne snage u slučaju angloameričkog iskrcavanja. U takvoj situaciji rukovodstvo narodnooslobodilačkog pokreta je proglasilo za najopasnije sutrašnje protivnike četnike (što je činjeno i ranije u internoj prepisci, pa i kasnije, sve do kraja rata), spremno da se s njima do kraja obračuna. Četnici su na Neretvi i nešto kasnije na Drini doživeli težak poraz, ali su ostala neostvarena očekivanja da se jedinice NOVJ za duže vreme „odlepe“ od Nemaca, jer su oni tajno pripremali novu ofanzivu protiv NOVJ.

front u Evropi, smatrajući da Englezi svjesno žele slabljenje Sovjetskog Saveza u teškoj borbi sa Nijemcima.

Molimo javite šta se može [poduzeti] po ovom pitanju.

Valter

ACKSKJ, Fond CKKPJ-KI, 1943/95.

TELEGRAM IO KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE O
PREGOVORIMA NOVJ SA NEMAČKOM VOJNOM KOMANDOM
O RAZMENI ZAROBLJENIKA

Moskva, 30. marta 1943.

Zbunjuje nas ta okolnost što vi razmjenjujete ratne zarobljenike sa Nijemcima. Upućujete im delegate koji vode svakakve pregovore sa Nijemcima, kao i to što je njemački poslanik u Zagrebu izrazio želju da se sastane lično sa vama. U čemu je tu stvar? . . . Vodi se žestok rat sa okupatorima i odjednom . . . do odnosa između vas i Nijemaca. Nije li to sve povezano sa politikom Nijemaca da iskoriste naše ljude za raspaljivanje međusobne borbe među samim . . . na taj način postići uništenje . . . , Molim vaše objašnjenje po ovom pitanju. Dalje, ta činjenica da kod čitavog naroda . . . nezadovoljstvo prema Englezima — sasvim je razumljiva. Ali, ne mislite li da su u sadašnjem momentu interesi narodnooslobodilačke borbe . . . nezadovoljstvo protiv Engleza . . . mržnje naroda prema okupatorima, i na prvom mjestu prema Nijemcima . . . bez sumnje mogu da oslabe tu . . . neophodnu . . . naroda. Očekujem vaš odgovor.

Djed

ACKSKJ, Fond CKKPJ-KI, 18136/395a.

TELEGRAM J. B. TITA IO KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE

31. marta 1943.

Vaša depeša od 30 marta vrlo nam je teško pala. Vaša zbunjenost i sumnje u vezi sa mojom informacijom govore o postojanju izvjesnog nepovjerenja i sumnje prema našim akcijama. Ta okolnost, poslije dvogodišnjih nadčovječanskih napora u ovoj borbi, nikako nas ne ohrabruje u ovoj teškoj situaciji u kojoj se mi sada nalazimo, već naprotiv.

Što se tiče razmjene ratnih zarobljenika — stvar je u ovome: kod nas u zarobljeništvu bilo je svega 27 Nijemaca, većinom građanskih lica, jer borci skoro sve zarobljene Nijemce likvidiraju. Ovi Nijemci bili su kod nas još od oslobođenja Jajca i o njihovoj razmeni za naše odgovorne drugove i komandante govorilo se još od Livna, gdje je razmjenjena grupa od 8 Nijemaca — građanskih lica. I tada su Nijemci htjeli s nama pregovore, ali mi smo to odlagali.

Ali, ovdje se radi više o razmjeni hrvatskih, domobranskih oficira, 100 ljudi koji neće da stupe u redove naše vojske; nemamo čime da ih hranimo, a da ih likvidiramo bilo bi vrlo nepravilno politički i imalo bi krupne posljedice.

2) Vi treba da znate da u uslovima naše borbe mi ne možemo voditi sa sobom veliki broj ratnih zarobljenika. Ranije smo to prakti-

kovali i skoro uvijek su zarobljenici dolazili opet u ruke svojih, a da mi pritom nismo dobijali nijednog našeg čovjeka koji se nalazio u kandžama okupatora. Od ofanzive u Srbiji do sada mi smo na taj način izgubili oko hiljadu zarobljenih (Nijemaca i Talijana. Takva pojedinačna razmjena praktikovana je i sa Talijanima u Crnoj Gori, Dalmaciji i Hrvatskoj, a da pritom nimalo nije oslabljena naša borba protiv okupatora, već naprotiv.

3) U koncentracionim logorima i zatvorima Pavelićevim nalaze se još stotine patriota i naših rukovodećih drugova koji još nisu ubijeni, i takva razmjena i spasavanje ovih drugova vrlo je značajno za široke narodne mase Hrvatske, Bosne, Dalmacije itd., a da i ne govorimo o značaju za našu narodnu vojsku koja u tome vidi našu brigu o ljudima.

4) Što njemački predstavnik u Zagrebu želi da govori sa mnom i pored svih svinjarija koje su napisane u njemačkim i hrvatskim novinama o meni — za to niko nije kriv, i to znači da ja ne želim s njim da razgovaram, čak i ne mislim na to.

5) U ovoj našoj nemilosrdnoj borbi, a naročito u posljednje vrijeme, u borbi ginu većinom partijski kadrovi koji moraju da budu uvijek prvi, da bi svojim primjerom povukli ostale borce. Ti gubici u kadrovima tako su strašni, da to predstavlja ozbiljnu opasnost za našu narodnu armiju. Zato moramo iz kandži neprijatelja iščupati što više naših drugova koji su ostali živi, da bi oni stupili u redove naše vojske. Delegati koji su u vezi sa razmjenom ušli u Zagreb, dobili su i zadatak da nabave lijekove protiv tifusa itd. Posljednjih dana kod nas je počela prava epidemija tifusa. Osim toga, zbog iscrpljenosti i gladovanja u dvomjesečnim borbama borci nam jednostavno počinju da umiru: borac naizgled zdrav, samo iscrpljen, ide, ali odjednom pada mrtav. I to nisu pojedinačni slučajevi.

Kod nas je sada vrlo teško pitanje snabdijevanja boraca i ranjenika namirnicama i lijekovima. Naši borci nemaju odmora, borbe se vode neprekidno, a ni od koga nemamo nikakve materijalne pomoći. Sovjetski Savez nam ne može pomoći zbog tehničkih poteškoća, a Englezi, koji se također nazivaju našim saveznicima, pomažu saveznike okupatora i naše najgore neprijatelje — četnike Mihailovića.

Možete biti sigurni da će naša borba ostati neokaljena, kakva je i dosad bila, ali vi treba da znate i to da mi odgovaramo za živote nekoliko miliona stanovnika koji imaju povjerenje prema nama i našoj borbi i moramo postupati tako da — to povjerenje ostane čvrsto.

Na kraju ponavljam da vaše prekore mi nismo zaslužili i oni su nam vrlo teško pali.

Nije nam jasno zašto „Slobodna Jugoslavija" više ne spominje četnike Mihailovića. Na ovo [pitanje] očekuju odgovor borci, AVNOJ i narod, jer se to svakojako tumači baš sada kada se vode teške borbe sa tim četnicima. Molim, javite nam u čemu je stvar.

TITO

TELEGRAM ZAMENIKA NAČELNIKA VRHOVNOG ŠTABA NOV I POJ
GENERALA VELIMIRA TERZIĆA ALEKSANDRU **RANKOVIĆU O**
SPUŠTANJU BRITANSKIH PADOBRANACA **U LICI**

23. aprila 1943.

[Izvod]

1. U noći između 20. i 21. aprila 1943. godine, kod sela Brinja u Lici, na teritoriji Glavnog štaba Hrvatske, Saveznička komanda za Srednji istok spustila je tri padobranca. To je bilo u vreme uspešnih borbi u severnoj Africi, kada je uspeh savezničkog oružja bio na pomolu i kada su se saveznici počeli pripremati za iskrcavanje na Siciliju. Balkanski prostor je u novim uslovima dobio na značaju. Saveznicima je stalo do organizovanja na Balkanu diverzija na komunikacionim linijama koje su vodile iz Rumunije, Mađarske i Austrije i u tom cilju su doneli odluku da uspostave veze sa snagama Narodnooslobodilačka vojske. Uspostavljanju veza imali su da posluže kanadski komunisti jugoslovenskog porekla, od kojih su sastavljene dve grupe. Prva grupa se spustila 17. aprila 1943. kod sela Rudišta kod Zvornika, a druga grupa je bila ova koja se spustila kod Brinja. Ova grupa je vrlo brzo stupila u vezu s Glavnim štabom Hrvatske.

4) Stigla je depeša od Arsa — Lole da se je kod Brinja padobranom spustila englesko-američka misija, koja navodno ima punomoćje, s tim da izvidi ovu situaciju na Balkanu. Čekamo detaljnije izveštaje o ovome... Uostalom, videćemo ubrzo što se htelo, da li je to iskreno i dobronamerno da saraduju sa nama kao saveznicima ili opet neki „dražinovci" — pa upali kod nas — slučajno.

Drug[arski] te pozdravlja
Terzić

ACKSKJ, Fond CKKPJ, 1943/4-10.

TELEGRAM J. B. TITA GLAVNOM ŠTABU HRVATSKE
O PRIHVATANJU SAVEZNIČKE MISIJE

17. maja 1943.

Saopštite u naše ime engleskoj misiji sledeće: Smatramo logičnim saradnju sa Saveznicima. Neka pošalju jednog oficira za vezu u naš Štab. Može se spustiti odmah u Crnoj Gori, kod Durmitora. Znakove ćemo ugovoriti koje će oni predložiti. Mi tražimo da engleska avijacija odmah bombarduje Berane, Bijelo Polje, Pljevlja, Andrijeviću, Mostar, Podgoricu i Nikšić. Dalje prema našim informacijama.

Znakove ćemo dati mi za kom[ande] divizija i korpusa.

TITO

AVII, Fond NOR, K. 13, reg. br. 9—9.

TELEGRAM J. B. TITA IO KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE

24. maja 1943.

Tajno:

Primili smo vašu depešu o raspuštanju Kominterne, a i slušali smo preko radio-Londona. Kroz 48 sati daćemo naš odgovor.

Engleska misija u Hrvatskoj dobila depešu iz Londona za naš Vrhovni štab, u kojoj Englezi pozdravljaju odluku Vrhovnog štaba Narodne armije Jugoslavije da primi savezničkog delegata iz Kaira. Taj "delegat treba ovih dana da stigne kod nas.

U vezi s tim, molimo Vrhovnu komandu Crvene armije da ona također pošalje svog vojnog predstavnika čim to bude moguće.

Što se tiče upućivanja vašeg aviona — on bi mogao da se spusti vrlo lijepo na poljima kod Žabijaka, ali sada je tu blizu front i mi ne znamo koliko ćemo se dugo ovdje zadržati.

Benzina za avione nemamo, ali on bi [predstavnik Crvene armije] mogao da se spusti padobranom. Čim nađemo odgovarajuće mjesto — obavijest ćemo o mogućnosti spuštanja.

Valter

ACKSKJ, Fond CKKPJ-KI, 1943/144.

ZAPOVEST 1. BRDSKE NEMAČKE DIVIZIJE POTČINJENIM BORBENIM GKUPAMA ZA INAPAD NA SNAGE NOVJ U DOLINAMA TARE I MORAČE

26. maja 1943.

1) Zatvaranje obruča oko komunističkih ustanika uglavnom je završeno. Neprijatelj sada pokušava — pošto je napustio plan probijanja uz okruženja prema Sandžaku i prema Albaniji — da spreči zatvaranje obruča na severu i na jugu. Treba računati s time da će komunisti prikupiti svoje snage u unutrašnjosti Crne Gore, da bi sa prikupljenim snagama izvršili napad i probili front na nekom njegovom slabijem delu i tako izbegli uništenje..⁴

Zbornik NOR, tom XII, knj. 3, 322.

* Cilj Nemaca je bio da unište operativnu glavninu NOVJ na masivima Durmitora i strmim liticama Pive, stežući obruč oko reke Čehotine i Tare, te planina Volujka i Sinjajevine. Nemačke operacije počele su 15. maja 1943. Odnos snaga je bio neravnopravan. Vrhovni štab je izgubio više dragocenih dana čekajući spuštanje britanske misije s kapetanima V. Stjuartom i V. F. Dikinom koji su se spustili na durmitorski aerodrom Njegobuđe 28. maja 1943, dopuštajući Nemcima da zatvore obruč. Proboj preko nabujale Sutjeske, u njenom srednjem toku kod Tjentišta, izvršila je 1. proleterska divizija pod komandom Koče Popovića u noći između 8. i 9. juna 1943. Naredne noći Sutjesku je prešao i Vrhovni štab s 2. proleterskom divizijom. Odsečena 3. divizija, zajedno s ranjenicima, desetkovana je u neprijateljskom obruču. NOVJ je u ovoj najtežoj i najdramatičnijoj bici narodnooslobodilačkog rata izgubio 7.000 boraca, više od jedne trećine sastava, uključujući više istaknutih komandanata, ali njena glavnina nije uništena, niti kasnija ofanzivnost dovedena u pitanje. Prelazeći padine Zelengore, proleterske divizije su izbile na Jahorinu, i nastavile ofanzivne operacije u istočnoj Bosni. Kapitulacija Italije septembra 1943. dovela je do oživljavanja narodnooslobodilačke borbe.

Prema najnovijim istraživanjima u opkoljavanju Glavne operativne grupe i Vrhovnog štaba učestvovala su nemačke jedinice: SS divizija „Princ Eugen“, 118. lovačka divizija, 1. brdska divizija, glavnina 369. divizije, ojačani 724. puk 104. lovačke divizije, kao i ojačani puk „Brandenburg“ (67.000 vojnika); italijanske snage — divizije „Taurinence“, „Venecija“, „Ferara“, kao i delovi drugih jedinica (43.000 vojnika), snage NDH: 4. domobranska lovačka brigada, a u prvoj polovini

juna 1943. još i 9, 14. i 15. domobranski puk, 1. ustaška brigada i delovi drugih manjih jedinica (oko 11.000 vojnika), 3.000 bugarskih vojnika i četničke jedinice s teritorije Crne Gore (4.000 vojnika). Iz ovog izlazi da je u borbama protiv Glavne operativne grupe učestvovalo oko 129.000 neprijateljskih vojnika prema 16.000 boraca NOVJ opterećenih ranjenicima iz Centralne i divizijskih bolnica. Jedinice bugarskog 63. pešadijskog puka bile su raspoređene za zaprečavanje prostora na liniji Višegrad—Priboj. Bugarske jedinice (1. i 2. bataljon i Štab 61. pešadijskog puka) nalazile su se u sastavu nemačke borbene grupe „Ludviger“. Prilikom sužavanja obruča radi uništenja partizanskih snaga u međurečju Pive i Sutjeske 61. pešadijski puk je došao pod komandu 1. brdske nemačke divizije.